

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Постановка проблеми. Вітчизняне законодавство зараховує дипломатичних працівників до особливої групи державних службовців, які зайняті виконанням дипломатичних або консульських функцій в Україні чи за кордоном і мають відповідні дипломатичні ранги. Як різновид професійної діяльності громадян, дипломатична служба є однією з найтяжчих, надзвичайно відповідальних та водночас цікавих робіт. Завдяки дипломатичній службі забезпечується виконання комплексу завдань у сфері міжнародної діяльності, включаючи втілення в життя зовнішньополітичних цілей і задач України, спрямованих на створення і зміцнення стабільних зовнішніх гарантій національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави, сприятливих умов розвитку вітчизняної економіки; захист інтересів держави у царині міжнародних відносин; належний та ефективний захист прав та інтересів українських громадян і юридичних осіб за межами нашої країни. Дипломатична служба полягає у здатності гідно представляти і відстоювати інтереси України за кордоном, у т. ч. у країнах зі складною військово-політичною і кримінальною обстановкою, важкими кліматичними умовами.

Практична значущість правового статусу дипломатичного працівника полягає, найперше, у тому, в яких обсягах він реалізується, тобто якою мірою належні йому права та обов'язки можуть бути втілені в життя. Завдяки реалізації своїх законних прав і свобод працівник спроможний безпосередньо здійснювати завдання дипломатичної служби, бути повноцінним учасником службово-трудових відносин. Щоб

уникнути декларативності і формальності, ці юридичні категорії мають бути забезпечені системою спеціальних засобів правового захисту. Йдеться про законодавчо закріплені гарантії трудової діяльності дипломатичних працівників. Це одна з умов ефективної реалізації своїх службових повноважень.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти закріплення юридичних гарантій трудової діяльності державних службовців, у т. ч. дипломатичних працівників, досліджувалися у працях таких учених, як В.Б. Авер'янов, В.М. Андріїв, Д.М. Бахрах, Л.Р. Біла-Тіунова, Н.Б. Болотіна, Н.М. Вапнярчук, В.С. Венедіктов, С.Д. Дубенко, В.В. Жернаков, М.І. Іншин, С.В. Ківалов, М.М. Клемпарський, Ю.В. Макаренко, В.Я. Малиновський, В.М. Манохін, К.Ю. Мельник, Н.Р. Нижник, О.Ю. Оболенський, І.М. Пахомов, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, Ю.М. Старілова, Г.І. Чанишева, Ю.С. Шемшученко, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та ін. Однак, незважаючи на беззаперечну теоретичну та практичну значимість наукових робіт зазначених авторів, загалом варто констатувати недостатній аналіз даного питання у науці трудового права.

Формулювання завдання дослідження. Завданням дослідження є комплексна характеристика основних юридичних гарантій у сфері трудової діяльності дипломатичних працівників.

Виклад основного матеріалу. «Гарантія» є дуже розповсюдженою категорією як у юридичних, так і в інших науках (соціології, політології, економіці та ін.). Особливість використання

цього поняття в юриспруденції залежить від його багатозначності. Етимологічне походження слова «гарантія» пов'язують із французьким словом «garantie» (від garantir – забезпечувати) [1, с. 519]. Тлумачний словник російської мови В.І. Даля визначає слово «гарантія» як поруку, забезпечення, завірення [2, с. 283]. Автори Великої юридичної енциклопедії під гарантіями прав і свобод розуміють умови і засоби, що надають громадянам можливість користуватися правами, встановленими Конституцією та іншими законами [3, с. 277].

Досить ґрунтовний внесок у дослідження поняття та видів юридичних гарантій здійснено ученими-правниками, зокрема в галузі трудового права. Так, на думку О.А. Ситницької, у трудовому праві юридичні гарантії необхідно розглядати як систему правових норм, передбачених трудовим законодавством, що спрямовані на забезпечення безперешкодної реалізації та захисту трудових прав [4, с. 10]. У свою чергу, С.М. Прилипко та О.М. Ярошенко зазначають, що під юридичними гарантіями трудових прав працівника слід розуміти встановлені законодавством організаційно-правові засоби, за допомогою яких забезпечується здійснення цих прав [5, с. 118]. В.М. Андріїв вважає, що сутність юридичних гарантій полягає не в організаційно-правових засадах, а безпосередньо в охороні, захисті та забезпеченні безперешкодної реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників трудових правовідносин [6, с. 17]. На думку І.І. Яцкевича, трудові юридичні гарантії – це закріплені нормативно-правовими актами обов'язкові правила поведінки, які забезпечують реалізацію, охорону та захист трудових прав, тобто це один із видів норм трудового права [7, с. 97]. Досліджуючи гарантії трудових прав державних службовців, Н.М. Неумивайченко вказує, що це сукупність закріплених у нормах права умов та засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація прав на державну службу, а також їх охорона і захист [8, с. 131].

Говорячи безпосередньо про гарантії трудової діяльності дипломатичних працівників,

зауважимо, що ними є юридично закріплені положення (засоби, способи та умови правового та соціально-економічного захисту), що визначають соціально-правовий аспект статусу цих службовців, впливають на ефективність дипломатичної служби та якість вирішення завдань, покладених на її працівників. Державні гарантії є суттєвим способом забезпечення соціальної захищеності дипломатів, важливим правовим механізмом захисту їх прав і свобод, а також дотримання законних інтересів. В умовах встановлення жорстких обов'язків, заборон і обмежень, пов'язаних з перебуванням на дипломатичній службі, це дієвий спосіб компенсації таких втрат. Вони покликані покрити ризики, що постали перед дипломатичними працівниками та їх сім'ями, особливо, якщо йдеться про трудову діяльність за межами України, коли службовцям неодноразово доводиться виконувати свої обов'язки, ризикуючи власним життям і здоров'ям. Таким чином, метою закріплення таких гарантій є: а) забезпечення соціально-правової захищеності дипломатичних працівників; б) спонукання до більш ефективного виконання ними своїх службово-трудо-вих обов'язків; в) компенсація заборон та обмежень, які передбачені законодавством для працівників дипломатичної служби; г) збереження кваліфікованих кадрів на дипломатичній службі.

Основна частина гарантій трудової діяльності дипломатичних працівників передбачена Законом України «Про дипломатичну службу» [9]. Так, ст. 37 цього Закону спеціально присвячена гарантіям, що надаються працівникам дипломатичної служби та членам їх сімей. Це, зокрема, гарантії:

1) щодо соціально-побутового забезпечення: надання житла у встановленому законодавством України порядку; додаткової житлової площі (для дипломатичних працівників, яким присвоєно дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла, Надзвичайного і Повноважного Посланника першого класу, Надзвичайного і Повноважного По-

сланника другого класу); земельної ділянки та безвідсоткового кредиту на строк до 20 років (для працівників дипломатичної служби, які потребують поліпшення житлових умов);

2) стосовно медичного обслуговування та санаторно-курортного лікування. Законом України «Про дипломатичну службу» у ч. 4 та 5 ст. 37 встановлено, що працівники дипломатичної служби та члени їх сімей, які проживають разом із ними, користуються медичним обслуговуванням та санаторно-курортним лікуванням у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ). Право на медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування зберігається за працівниками дипломатичної служби в разі виходу на пенсію або у відставку;

3) які стосуються членів сім'ї дипломатичного працівника, направлено у довготермінове відрядження за кордон. А саме: а) виплата грошової допомоги дружинам (чоловікам) працівників дипломатичної служби під час їх звільнення з роботи у зв'язку з довготерміновим відрядженням чоловіка (дружини); б) зарахування їм відповідного періоду перебування за кордоном до страхового стажу із наступним внесенням про це запису до трудової книжки; в) надання їм за попереднім місцем роботи рівноцінної до виїзду за кордон посади після закінчення строку довготермінового відрядження свого чоловіка (дружини). Одночасно з цим вважаємо, що вітчизняним законодавством для неповнолітніх членів сім'ї працівника дипломатичної служби має також гарантуватися оплата на здобуття дошкільної та загальної освіти в державі перебування.

Варто зауважити, що згадувана ст. 37 Закону України «Про дипломатичну службу» не охоплює повністю усі питання щодо надання юридичних гарантій дипломатичним працівникам та членам їх сімей. Значна їх частина міститься в інших статтях цього Закону, а також в інших спеціальних нормативно-правових актах. Наприклад, це стосується гарантій щодо:

1) грошового забезпечення за рахунок коштів державного бюджету у зв'язку з виконанням трудових обов'язків. Передусім, йдеться про оплату праці дипломатичного працівника. Ст. 35 Закону України «Про дипломатичну службу» закріплена одна з найважливіших соціально-економічних гарантій – виплата дипломатичному працівникові заробітної плати (на умовах, встановлених відповідно до Закону України «Про державну службу»). Заробітна плата дипломатичного працівника, як і будь-якого іншого державного службовця, складається з: посадового окладу; надбавки за вислугу років; надбавки за ранг; виплати за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків тимчасово відсутнього працівника у розмірі 50% посадового окладу тимчасово відсутнього працівника; виплати за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків за вакантною посадою державної служби за рахунок економії фонду посадового окладу за відповідною посадою; премії (у разі встановлення). У разі направлення дипломатичного працівника у довготермінове відрядження йому, крім заробітної плати, здійснюються компенсаційні виплати в іноземній валюті. Суттєву гарантію стосовно матеріального забезпечення державних службовців загалом містить також ч. 5 ст. 50 Закону України «Про державну службу», де вказується, що скорочення бюджетних асигнувань не може бути підставою для зменшення посадових окладів та надбавок до них [10]. У свою чергу, за дипломатичними працівниками зберігається середня заробітна плата за основним місцем служби у разі проходження стажування в закордонних дипломатичних установах України (ч. 2 ст. 27 Закону України «Про дипломатичну службу»). Так само зберігається оплата праці у разі відсторонення дипломатичного працівника від виконання ним повноважень за посадою (ч. 1 ст. 28 цього Закону);

2) робочого часу та часу відпочинку. Закон України «Про дипломатичну службу» не врегульовує, на жаль, питання робочого часу

працівників дипломатичної служби. А отже, варто керуватися ст. 56 Закону України «Про державну службу» [10], де вказано, що тривалість робочого часу державного службовця становить 40 годин на тиждень. До того ж, для державних службовців устанавлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями. Окрім цього, ще однією правовою гарантією у сфері робочого часу держслужбовців, у т. ч. дипломатичних працівників, є чітка регламентація умов та порядку їх залучення до надурочних робіт. Згадуваною вище ст. 56 Закону України «Про державну службу» у ч. 5 визначено, що тривалість роботи понад устанавлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час не повинна перевищувати для кожного державного службовця 4 годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік. Що ж до часу відпочинку дипломатичних працівників, то Закон України «Про дипломатичну службу» у ст. 36 містить одну з найважливіших державних гарантій – надання їм щорічних та додаткових відпусток. Зокрема, таким працівникам гарантовано надається щорічна відпустка, тривалість якої становить 30 календарних днів, якщо законодавством не передбачено більш тривалої відпустки, з виплатою допомоги на оздоровлення. Крім цього, за наявності стажу роботи в державних органах понад 10 років, їм надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю до 15 календарних днів. Особливості надання відпусток главам дипломатичних представництв України за кордоном, главам представництв України при міжнародних організаціях, а також іншим працівникам дипломатичної служби, направленим у відрядження до закордонних дипломатичних установ України, розміри та порядок виплати їм допомоги на оздоровлення визначаються КМУ [9]. Як приклад, дипломатичним працівникам може надаватися щорічна додаткова відпустка за особливий характер праці, а точніше – за роботу, яка виконується в особливих природних географічних і геологічних умовах. Залежно від країни перебуван-

ня дипломатичного працівника визначається і максимальна тривалість такої відпустки (у календарних днях);

3) охорони праці. За загальним правилом, передбаченим ст. 5 Закону України «Про охорону праці», умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці [11]. Інакше такі умови вважатимуться недійсними. Це правило стосується усіх працюючих без винятку, у т. ч. дипломатичних працівників. Перш, ніж приступити до виконання своїх безпосередніх обов'язків, службовець має одержати у повному обсязі інформацію про умови праці, в яких йому доведеться працювати надалі. Ще однією правовою гарантією є також те, що працівників можуть залучити до виконання лише тих робіт, які не протипоказані їм за станом здоров'я;

4) забезпечення працівника необхідними для роботи засобами та предметами. Насамперед, у ст. 38 Закону України «Про дипломатичну службу» визначено, що дипломатичні працівники забезпечуються предметами представницької екіпіровки в порядку, що визначається КМУ. Зауважимо, що представницька екіпіровка є обов'язковим елементом дипломатичного етикету і призначається для носіння дипломатичними працівниками під час виконання службово-трудоових обов'язків;

5) обов'язкового державного страхування життя і здоров'я. Як зазначено у ст. 39 Закону України «Про дипломатичну службу», працівники дипломатичної служби підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Крім цього, у разі направлення їх у довготермінове відрядження вони підлягають обов'язковому державному медичному страхуванню у порядку, встановленому КМУ. Укладення договору (полісу) про медичне страхування слугує важливою гарантією своєчасного та достатнього за обсягом надання послуг медичними установами;

б) забезпечення нарівні з іншими працівниками дипломатичної служби правами та пільгами тих, хто поєднує роботу з навчанням, науковою чи викладацькою діяльністю. Ця гарантія міститься у ч. 5 ст. 12 та ч. 3 ст. 25 Закону України «Про дипломатичну службу». У свою чергу, законодавством надається також гарантія збереження попередньої посади (або ж не нижчої за неї) після закінчення терміну такого навчання, відрядження або переведення;

7) надання додаткових пільг та переваг для працівників, відряджених за кордон. Працівники дипломатичної служби в період довготермінового відрядження користуються привілеями та імунітетами, встановленими для працівників дипломатичної служби відповідно до норм міжнародного права (ч. 2 ст. 29 Закону України «Про дипломатичну службу»);

8) присвоєння та позбавлення дипломатичних рангів. Ст. 17 вищезгаданого Закону зафіксована суттєва гарантія щодо присвоєння дипломатичного рангу лише відповідно до займаної посади та з урахуванням кваліфікації працівника, його стажу роботи, а також з дотриманням строків перебування у дипломатичних рангах. Водночас присвоєний раніше дипломатичний ранг зберігається, коли дипломатичний працівник переходить на нижчу посаду або повторно повертається на дипломатичну службу після її залишення;

9) безстрокового користування дипломатичним паспортом для окремих категорій осіб. Зокрема, у ч. 9 ст. 17 Закону України «Про дипломатичну службу» зазначено, що за особами, яким присвоєно дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла, а також за їхніми дружинами (чоловіками) зберігається право на користування дипломатичним паспортом довічно;

10) припинення дипломатичної служби. Закон України «Про дипломатичну службу» у ч. 4 ст. 41 гарантує, що зміна керівників не може бути підставою для припинення працівником дипломатичної служби роботи на займаній посаді з ініціативи новопризначених керівників. Важливим аспектом захисту своїх прав є також

надання можливості звернутися до суду задля оскарження рішення про припинення дипломатичної служби (ст. 44 цього Закону);

11) інших гарантій, передбачених законодавством.

Як бачимо, соціально-економічні та правові гарантії діяльності дипломатичних працівників не впорядковані в межах однієї статті (що суто з логічних міркувань було б правильним), а навпаки, розпорошені по всьому Закону України «Про дипломатичну службу» та інших нормативно-правових актах. Діюча сьогодні система таких гарантій потребує належного законодавчого оформлення. З огляду на це, доцільність існування в Законі окремої статті «Гарантії трудових прав працівників дипломатичної служби» не викликає жодних сумнівів. У ній мають бути визначені: система державних гарантій професійної діяльності працівників дипломатичної служби, порядок їх надання та фінансування; органи, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства України у цій сфері; відповідальність за порушення законодавства щодо надання згаданих гарантій. До речі, О.Р. Сторожук вважає, що питання соціально-економічного забезпечення дипломатичних працівників, у т. ч. оплати їх праці, з урахуванням особливостей проходження дипломатичної служби, повинно врегульовуватися окремим актом законодавства [12, с. 126].

Що ж до класифікації юридичних гарантій професійної діяльності працівників дипломатичної служби, то, на наш погляд, їх варто розмежовувати:

а) за обсягом прав та обов'язків – на загально-трудова, тобто такі, що поширюються на всіх працівників (наприклад, заборона переведення на іншу роботу без згоди працівника, обов'язок роботодавця провести розрахунок із працівником і видати йому в день звільнення трудову книжку, своєчасна виплата зарплати та ін.), загально-службові (ті, які встановлюються для всіх державних службовців), спеціально-службові (ті, які передбачені безпосередньо для працівни-

ків дипломатичної служби). Водночас спеціальнослужбові гарантії необхідно поділяти на основні (встановлюються для всіх працівників дипломатичної служби) та додаткові (передбачені для окремих категорій працівників дипломатичної служби залежно від умов праці, займаної посади, дипломатичного рангу, перебування у довготерміновому відрядженні, поєднання роботи з навчанням та ін.);

б) за суб'єктами – гарантії, що надаються: дипломатичним працівникам; адміністративно-технічним працівникам; членам сімей дипломатичних чи адміністративно-технічних працівників;

в) залежно від етапу проходження дипломатичної служби – ті, що встановлюються під час відбору на дипломатичну службу (до укладення трудового договору), у процесі її проходження (під час дії трудового договору)

та у разі припинення службово-трудова відносин (розірвання трудового договору);

г) за нормативним закріпленням – гарантії, передбачені національним законодавством; гарантії, передбачені нормами міжнародного права.

Висновки. Загалом варто констатувати, що останнім часом у національному законодавстві спостерігається тенденція до скорочення юридичних гарантій як для дипломатичних працівників, так і для державних службовців загалом. Такі заходи спрямовані, перш за все, на запобігання фінансовій катастрофі у країні та забезпечення раціонального використання бюджетних коштів. Звичайно, все це зумовлює відтік висококваліфікованих спеціалістів із дипломатичної служби, ускладнює залучення до її лав молодих перспективних фахівців, погіршує професійний склад працівників дипломатичної служби, а отже, ослаблює діяльність державного апарату в цілому.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню поняття, сутності та нормативного закріплення юридичних гарантій трудової діяльності дипломатичних працівників. Запропоновано авторську класифікацію таких гарантій. Визначені окремі проблеми правового закріплення гарантій трудової діяльності дипломатичних працівників та надано пропозиції з удосконалення відповідного законодавства.

Ключові слова: дипломатична служба, дипломатичний працівник, державний службовець, юридичні гарантії, трудова діяльність, засоби правового захисту.

Аннотация

Статья посвящена исследованию понятия, сущности и нормативного закрепления юридических гарантий трудовой деятельности дипломатических работников. Предложена авторская классификация таких гарантий. Определены отдельные проблемы правового закрепления гарантий трудовой деятельности дипломатических работников и даны предложения по совершенствованию соответствующего законодательства.

Ключевые слова: дипломатическая служба, дипломатический работник, государственный служащий, юридические гарантии, трудовая деятельность, средства правовой защиты.

Seletskiy O.V. Legal guarantees of labor activity of diplomatic employees

Summary

The article is devoted to the study of the concept, essence and normative consolidation of legal guarantees of the work of diplomatic staff. The author's classification of such guarantees is proposed. Some problems concerning the legal consolidation of the guarantees of the work of the diplomatic staff and certain proposals for the improvement of the relevant legislation have been identified.

Key words: diplomatic service, diplomatic officer, civil servant, legal guarantees, labor activities, remedies.

Список використаних джерел:

1. Крисань Т.Є. Правова природа юридичних гарантій цивільних прав. Університетські наукові записки. 2013. № 1 (45). С. 519–523.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т. 1. 684 с.
3. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. М., 2010. 856 с.
4. Ситницька О.А. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2009. 16 с.
5. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: підручник. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 728 с.
6. Андрійів В.М. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників. Форум права. 2011. № 4. С. 15–20.
7. Яцкевич І.І. Класифікація юридичних гарантій реалізації особою права на працю. Наукові записки. Юридичні науки. 2014. Т. 155. С. 97–100.
8. Неумивайченко Н.М. Гарантії щодо реалізації трудових прав державних службовців. Трудове право України в контексті європейської інтеграції: матеріали наук.-практ. конф.; м. Харків, 25–27 травня 2006 р. / за ред. В.С. Венедіктова. Х.: Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006. С. 131–135.
9. Про дипломатичну службу: Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2728-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 5. Ст. 29.
10. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.
11. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII (у редакції від 21 листопада 2002 р.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2694-12>.
12. Сторожук О.Р. Соціально-економічні державні гарантії забезпечення реалізації правового статусу дипломатичних працівників як державних службовців. Наука і правоохорона. 2013. № 1 (19). С. 121–126.